

DOI: 10.33766/2524-0323.102.229-250

УДК: 343.137.07

Богучарова О. І., докторка психологічних наук, професорка, професорка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін Луганського навчально-наукового інституту ім. Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Івано-Франківськ, Україна)
e-mail: bogucharova_o@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

Кравченко І. М., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правосуддя Луганського навчально-наукового інституту ім. Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, адвокат (м. Івано-Франківськ, Україна)

e-mail: inkravchenko2017@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3082-4970>

УЧАСТЬ У МЕДІАЦІЇ АДВОКАТА ТА ПСИХОЛОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджено особливості кримінального провадження на підставі угод, які обумовлено концепцією відновного правосуддя, а саме процесу, коли всі його сторони – учасники кримінального правопорушення – зустрічаються для сумісного вирішення питань щодо наслідків правопорушення та його впливу на майбутнє. У європейських країнах інститут угод є одним із ефективних альтернативних (позасудових) методів вирішення конфліктів, який покликаний швидко відновити порушені права потерпілих, знизити строки та витрати правосуддя, зберегти державні правові й людські ресурси та запобігти насильству. Як підтвердження актуальності теми дослідження, наведено судову статистику розгляду матеріалів кримінального провадження на підставі угод судами першої інстанції, яка доводить доцільність та своєчасність запровадження в Україні такого правового інституту. Проаналізовано норми міжнародних нормативно-правових актів, вітчизняного законодавства, включаючи норми Закону України «Промедіацію».

Досліджено регулювання примирних процедур на підставі медіації як одного з альтернативних інструментів вирішення правових конфліктів. Наведено різні моделі медіації. Також розглянуто проблемність деяких положень щодо застосування угод у кримінальному процесуальному законодавстві України. Особливу увагу приділяється визначенню особи, яка може бути медіатором, та її правового статусу в кримінальному провадженні. Розглянуто позиції науковців щодо адвокатів та інших юристів як медіаторів, потерпілих і їхніх представників, захисників, з однієї сторони, та спеціалістів-психологів, соціологів, педагогів тощо іншої. Констатовано, що запровадження інституту медіації в національному кримінальному суді потребує суспільного сприяння у

© Богучарова О. І.,

використанні примирних процедур у кримінальному провадженні, а відтак, і продовження наукового дослідження цього правового інституту.

Ключові слова: відновне правосуддя, кримінальне провадження, конфлікт (спір), медіація, медіаційна угода, угода про примирення, медіатор, примирення, захисник, адвокат, психолог, компроміс.

Постанова проблеми. Приказки та прислів'я про суд, як прояв вікової людської мудрості, учать, що «поганий мир, краще всякого суду», «краще втопиться, чим судиться», «суд завів, став гол, як сокіл», «не ходи до суду, бо хліба не буде», «тоді виграю справу, як ляжу на лаву», «тяжба – петля, а суд – шибениця», і, нарешті, «як почнеться тяганина, то не раз упріс Україна» [1]. Стрімка зміна епох, глобалізація, переплетення світових економік, міграційні процеси, змішання культур та мов, вторгнення в наше життя війни і зростаючий вплив інформаційних технологій неминуче призводять до ускладнення соціальних відносин, включно із соціальними спорами (конфліктами), однак люди споконвіку й непохитно мріють про не обтяжливий, не довгий, але справедливий суд. Тож є запит на ефективні способи і підходи до вирішення спорів та врегулювання конфліктів, які б дозволяли зберегти стабільність у суспільстві та віру в правосуддя. Зрозуміло, що жодна правова система, включно з українською, не зможе забезпечити ідеальне вирішення всіх категорій судових справ, включно з кримінальною відповідальністю щодо кримінальних правопорушень. Основними недоліками кримінальних проваджень є недостатня ефективність роботи правоохоронної та судової систем при розслідуванні та розгляді окремих категорій справ, перш за все, з огляду на переваженість органів досудового слідства та судів, тривалість судового розгляду, некваліфікований розгляд справ, а також інші недоліки, властиві судовій системі тієї чи іншої держави.

Отже, альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні, як-то медіація, а саме переговори сторін кримінального конфлікту задля вироблення взаємоприйнятної рішення конфліктної ситуації, набувають щораз більшого поширення. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI (далі - КПК України) [2] значно розширив сферу застосування альтернативних способів вирішення спорів, поєднавши елементи, при таманні сім'ям континентального права (інститут звільнення від кримінальної відповідальності) та сім'ям загального права (інститут угод), що призвело до певної гуманізації кримінального провадження в Україні та забезпечення прав його учасників [3, с. 310]. Медіація в кримінальному процесі є частиною більш широкого поняття, а саме відновного правосуддя. А. І. Бородавка слушно зазначає, що, на відміну від карального правосуддя, метою якого є покарання винуватого(ї) або виправдання невинуватого(ї), метою відновного правосуддя є не покарання, а відновлення – зцілення потерпілої особи, примирення й усунення шкоди нанесеної потерпілій особі. При цьому відновне правосуддя покликане не замінити офіційне правосуддя, а лише надати йому відновний характер [4, с. 74].

Водночас дослідження інституту кримінального провадження на підставі угод досить складне завдання. Попри те, що карально-репресивний підхід щодо

протидії вчиненню кримінальних правопорушень, хоч і не є достатньо ефективним, однак, з огляду на численні проблеми гуманізації та демократизації правової системи України, під усталеним, мовляв, «амофором» (грец. *ἀμοφόρον* – від *ἄμιος* – «плече, рамено» + *φόρος* – «несучий») справедливості для пересічних громадян він вбачається цілком виправданим. Звісно, сьогодні інститут медіації, який, власне, й опікується розв'язанням правових конфліктів і спорів на підставі угод, набуває розвитку як у межах цивільного, господарського судочинства, так і в кримінальному провадженні. Проте, існує концепція відновного правосуддя і правових інструментів альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів, серед яких особливе місце посідає саме інститут медіації. І хоча питання необхідності медіації в Україні вже знято, але цей механізм усе ще перебуває на етапі суттєвого удосконалення, впровадження та застосування. Тим не менш, гуманізація чинного законодавства в бік інтересів громадянина, як учасника кримінального провадження, дійсно є найважливішим кроком до встановлення можливостей правових інструментів альтернативного вирішення спорів (далі – ПІАВС або АВС – укр., АDR – англ. скор., *Alternative Dispute Resolution*), особливо на етапі досудового розслідування або під час судового провадження. Достатньо згадати, що нарешті прийнято Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX (далі – закон про медіацію) [5], який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Цей закон, своєю чергою, рекомендує законодавцю змінити низку статей чинного законодавства України та містить норми, які дозволяють судді врахувати наслідки медіації. Щоправда, залишилося багато спірного й неоднозначного, що має бути переглянuto в іншому (фундаментальному) форматі. Наприклад, про той факт, що й досі залишається невизначеним питання використання спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України, а статус яких на ґрунті теоретико-прикладних досліджень, виявляється, осмислений фрагментарно, зазначали Г. С. Бідняк [6], О. М. Миколенко та Н. В. Неледва [7].

Отже, в Україні проблеми відновного правосуддя, правових інструментів альтернативного вирішення спорів та медіації, як однієї з їх форм, а також правового статусу медіатора, його залучення як фахівця до кримінального провадження на підставі угод, ще не набули свого сталого розвитку, а тому потребують подальшого наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення наукового доробку в галузі кримінально-процесуального правосуддя в контексті кримінального провадження на підставі угод потребує проведення теоретичного аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних учених. Питання щодо запровадження інституту медіації в Україні, ролі в цих процесах адвокатів та психологів, досліджувалось різними вченими. У сучасній юридичній літературі окремі питання застосування медіації в кримінальному процесі були предметом дослідження таких вчених, як: Р. Ф. Аракелян, І. В. Басиста, А.В. Біцай, О. В. Белінська, А. І. Бородавська, М. Й. Вільгушинський, Л. М. Володіна, І. А. Войтюк, С. Г. Волкотруб,

А. В. Гайдук, Л. В. Головка, Г. С. Гончарова, О. А. Губська, П. Д. Денисюк, В. В. Землянська, М. Ю. Єфіменко, Ж. М. Єленіна, Р. Коваль, С. А. Крушинський, І. Є. Куриляк, А. В. Лапкін, Л. В. Лобанова, В. В. Луцик, М. Р. Мазур, В. Т. Маляренко, С. М. Міщенко, О. М. Миколенко, А. В. Мурзановська, О. М. Назарук, Н. В. Неледва, Н. В. Нестор, І. В. Озерський, О. М. Олійник, М. І. Панов, В. Г. Пожар, Ю. О. Ремескова, О. В. Рибалка, Л. Б. Сало, М. В. Сироткін, З. Д. Смітінко, З. В. Симоненко, Т. І. Слущька, О. В. Старій, Г. М. Степанова, Н. А. Турман, В. М. Трубников, О. Ю. Хахуцяк, О. О. Яновська тощо. Серед труднощів імплементації відновного правосуддя виділяється проблема участі адвокатів у медіації, щодо якої у вітчизняних працях немає єдиної точки зору, однак наголошується необхідність урахування чинника сприяння психологічному «зціленню» потерпілого від злочину, щирого каяття правопорушника та швидкого й у повному обсязі отримання відшкодування заподіяної злочином втрати чи шкоди [8, с. 12]. Актуальним напрямком наукового пошуку в зарубіжних країнах, де давно сформувалася практика альтернативного вирішення спорів, стало моделювання медіаційних процедур. Залежно від ступеня залучення до надання послуг медіатором з'явилися моделі «рятівника», посередника, «маніпулятора», організатора [9, с. 10]. У підсумку нагальним завданням є продовження досліджень, які започатковані Ю. В. Бауліним, чинників, які впливають на ефективність медіації у кримінальному провадженні [10, с. 24], з'ясування правових підстав процедури примирення як складової медіації, над чим працювали О. О. Дудоров [11, с. 76–86] та А. О. Ізраєлян, [12], а також визначення специфічності кримінального процесуального статусу особи медіатора, над чим працювали В. А. Васильєва, І. В. Козич, Ю. І. Микитин тощо [13]. Проблеми щодо психологічної складової правничої медіації та використання спеціальних психологічних знань у медіаційних процедурах юрисдикційного процесу були об'єктом дослідження І. В. Озерського [14, с. 82-103]. Зазначимо, що дослідження вищезазначеного спрямування набувають чітко вираженого міждисциплінарного характеру. Очевидно, що в нашому дослідженні зовсім не применшується визначальна роль внеску в національний інститут відновного правосуддя правничої науки. Проте, дивно, що лише в деяких випадках, на жаль, цей правничий внесок збагачено теоретичним, фактологічним, практико-орієнтовним матеріалом, який опосередковано може бути віднесено до таких галузей знань, як філософія, політологія, соціологія та психологія [14, с. 87]. Отже, попри досить значну палітру робіт науковців-теоретиків і практиків вітчизняної правничої спільноти, ухвалення закону про медіацію, який визначає правові засади та порядок проведення медіації як поза-судової процедури, щодо практики імплементації цього закону залишаються дискусійні питання.

Формулювання цілей. Метою статті є: (1) аналітика понять медіації і правового статусу медіатора разом із визначенням нормативної регламентації в кримінальному судочинстві України концепту правових інструментів альтернативного вирішення спорів; (2) виявлення особливостей залучення в медіаційні процедури адвоката та психолога як нових учасників сучасного кримінального провадження – медіатора; (3) здійснення порівняльного аналізу ролі адвоката та

психолога як медіаторів у кримінальному провадженні на підставі угод та їх внеску у вирішення юридичних конфліктів і спорів за допомогою АВС.

Виклад основного матеріалу. Передумовою становлення медіації варто розглядати ідеї відновного правосуддя, що відображають одну з яскравих тенденцій розвитку сучасного судочинства у світі. Основоположне рішення Ради Європейського Союзу від 15.03.2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» [15], яке наголошує на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національній системі права та наступна практика країн Євросоюзу доводить, що запровадження та здійснення медіації спрямоване на розв'язання питань доступності правосуддя; підвищення рівня довіри та поваги громадян до суду, правоохоронних органів; легітимне спрощення кримінального процесу; забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та правопорушника; реформування кримінальної юстиції; запровадження процедури пробації (сукупність наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються за рішенням суду до осіб, підозрюваних, обвинувачуваних або визнаних судом винними у вчиненні кримінальних правопорушень невеликої або середньої тяжкості); профілактики злочинності та уникнення подальшої криміналізації осіб, що вчинили злочин, у тому числі в місцях позбавлення волі; розширення сфери застосування відновних (примирних) процедур тощо. Тоні Маршал вважав, що відновне правосуддя (англ. *restorative justice*), є процесом, під час якого всі сторони, як учасники конкретного правопорушення, за посередництва спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони зустрічаються для колективного вирішення питання, що робити з наслідками правопорушення та їх впливом на майбутнє [16, с. 37]. Метою ж відновного правосуддя є надання останньому відновного характеру шляхом використання відповідного способу вирішення кримінальної ситуації, а не підміна кримінального провадження в суді. Підхід, що лежить у його основі, орієнтований на надання можливості саме сторонам кримінального конфлікту й суспільству, а не державі, самим впоратися з наслідками кримінального правопорушення, бо, саме відновлення справедливості є призначенням правосуддя, а не відплата за вчинене порушення. За цим підходом, шкода, що заподіяна кримінальним правопорушенням, і повинна визначати напрями таких відновлювальних дій, а першочерговою метою кримінального правосуддя має бути відшкодування збитків і «зцілення» потерпілих (жертв злочину), а згодом і «зцілення» відносин між потерпілим і порушником – примирення, повне каяття і прощення, встановлення добрих взаємин між ними [17, с. 11].

Зарубіжний досвід судових реформ, проведених у другій половині ХХ століття в країнах континентальної Європи та США свідчить, що їх судові установи делегували частину своїх повноважень у певних сферах інститутам громадянського суспільства. Тим самим ці країни спромоглися відмовитися від «державного патерналізму» в правових системах своїх країн, за постулатами якого вирішення правових спорів здійснювалося виключно в ході правозастосовних процедур. Звідти при аналізі підсумків цієї реформи у наукових джерелах Великобританії,

США, Канади та Нідерландів звертають увагу не стільки на самий інститут медіації як інструмент вирішення правових спорів, скільки на спосіб закріплення медіації в рамках кримінального провадження, а отже, той характерний модельний підхід щодо застосування медіації для вирішення кримінально-правового конфлікту. Зокрема, ідеться про типовий формат врегулювання спорів в англо-саксонській моделі нормативно-правової мінімізації. За суттю така модель є аналогом теорії відновного правосуддя, у тому числі відновної юстиції. Діє вона як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, тому, як правило, не має чіткого законодавчого закріплення. Одночасно в Європі існує й інша модель, де медіація представлена процесуальним інститутом.

Такий підхід притаманний правовим системам Франції, Німеччини, Португалії, Австрії, Норвегії. Цю модель медіації закріплено в законодавстві, яка втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню [18, с. 94-95].

Відповідно до пп. 1-5 Додатку до Рекомендації Ради Європи № R(99)19 щодо принципів організації медіації у кримінальних справах, медіація у кримінальних справах повинна мати місце тільки тоді, коли всі сторони добровільно дійшли згоди з цього приводу. Сторони також можуть відмовитися від своєї згоди на будь-якому етапі проведення медіації. Будь-які обговорення під час зустрічі мають конфіденційний характер та не можуть використовуватися в майбутньому, окрім випадків, коли наявна згода сторін. Медіація у кримінальних справах має бути доступним заходом. Медіація у кримінальних справах має бути допустимою на будь-якій стадії правосуддя. Медіація є незалежною та автономною в межах кримінальної юстиції [19, с. 1-5].

Водночас, законом про медіацію, що набув чинності 15.12.2021 року, внесені зміни до ряду існуючих кодексів і законів України, за винятком КПК України і КК України. Утім, сфера його дії поширюється й на кримінальні провадження, метою чого має стати примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [5, с. 3]. Це повністю узгоджується з конституційними приписами, оскільки, відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України, держава гарантує кожному будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. З цих же міркувань можна розглядати й положення ч. 3 ст. 124 Конституції України, за якими, законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок вирішення спору [20, с. 55, 124]. До того ж у деяких випадках медіація виступає як альтернатива кримінальному процесу, якщо процедура була проведена до внесення відомостей у ЄРДР та якщо вона відповідала інтересам потерпілого й правопорушника, а злочин не пов'язаний із публічним інтересом держави [21, с. 128]. Варто зазначити, що кримінальним процесуальним правом передбачено інститут примирення (медіації) на підставі угод, спрямованих на скорочення та спрощення процедури розгляду кримінальних проваджень, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження ресурсів та часу, що витрачаються на розгляд кримінального провадження, а також позасудове вирішення конфліктних ситуацій, зменшення навантаження на органи досудового розслідування та суд (суддю). Так КПК України містить окрему

главу 35 «Кримінальне провадження на підставі угод». У кримінальному провадженні, згідно з п. 1 ст. 468 КПК України, може бути укладена угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Така ж угода укладається, згідно з ч. 4 ст. 56 КПК України, на всіх стадіях кримінального провадження та слугуватиме в певних випадках підставою для закриття кримінального провадження. Щоправда, згідно з ч. 1 ст. 469 КПК України, угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Важливим є той факт, що законодавець чітко встановлює перелік кримінально-караних діянь, у провадженні щодо яких застосовується угода про примирення. Так на підставі ч. 2 ст. 469 КПК України до випадків, які передбачають можливість укладення угоди про примирення, належать: провадження щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та провадження у формі приватного обвинувачення [2, с. 469]. Також ст. 468 КПК України визначає види угод у кримінальному провадженні, введені у формі: підстави для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням потерпілого та особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, а також щодо неповнолітніх; пом'якшувальної обставини при призначенні покарання; обставини, що береться до уваги при звільненні від відбування покарання з випробуванням; обставини, що враховується при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання; обставини, що враховується при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким; обставини, що враховується при звільненні від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (щодо неповнолітніх) [2, с. 468].

Водночас вбачається певна специфічність та невідповідність понять «примирення» та «медіація». Так «примирення» здебільшого використовується як запобіжна процедура, на стадії зародження правового спору, щоб не допустити повноцінного конфлікту, а «медіація» ж ближча до арбітражного розгляду, коли спір набув значного характеру та його неможливо розв'язати без професійної допомоги. Медіація у кримінально-правових відносинах є засобом встановлення домовленостей між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим, про відсутність складу злочину або кримінального правопорушення, або звільнення від кримінальної відповідальності шляхом переговорів, із можливістю надання компенсації стосовно кримінальних проступків або необережних нетяжких злочинів, які особа вчинила вперше, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Щодо аналізу судової статистики про розгляд матеріалів кримінального провадження українськими судами першої інстанції, то її огляд загалом дозволяє зробити висновок про більш-менш активне застосування у практиці проваджень на підставі угод. Так, починаючи з 2012 року, серед загального обсягу кримінальних проваджень, частка на підставі угод затверджених судом становила 17,3 %, у 2013 році – 23,5 %, у 2014 році – 20,1 %, у 2019 році – 22,1 %, у 2020 році – 19,9 % [22], а у 2022 році – лише 21,2 % [25]. Тобто після ухвалення Закону про медіацію особливої динаміки в цій сфері в Україні не спостерігається. Попри те, що сфера кримінального провадження на підставі угод зачіпає значне коло осіб (майже 70 тис., щодо яких вирок набув законної сили у 2022 році), притому суттєвого приросту звернення до АВС або медіації не помітно. Безумовно, на це впливають умови правового режиму воєнного стану. Тому, незважаючи на зменшення кількості кримінальних проваджень на підставі угод в 2020, 2022 рр., статистика все ж підтверджує необхідність та важливість такого правового інституту, як примирення (медіації). Зауважимо, що в країнах Європейського Союзу 80% спорів, що перебувають у провадженні суду, передаються на медіацію та вирішуються без судового розгляду [23]. Натомість, слід враховувати, що поширення практики застосування медіації в Україні ускладняється внаслідок низки обставин: правової настанови в більшості громадян на вирішення проблем з позиції сили або владних повноважень з уникненням особистої відповідальності; суспільних стереотипів пошуку винного не в собі, а ззовні, та ще частіше – із звинувачуванням «жертви» злочину, за суттю віктімблеймінгу (від англійського виразу *victim blaming*, яке означає «звинувачення жертви»). Воно описує ситуацію, коли люди, замість того, щоб засуджувати злочинця, намагаються знайти йому виправдання і стверджують, що жертва сама винна в тому, що з нею трапилося); суспільної думки про суд як єдине місце розгляду суперечок та усталених традицій патерналізму («хтось вирішить мої проблеми»); низької правової культури населення. Тим не менш, як вбачається, медіація в Україні має досить сприятливе підґрунтя завдяки такої особливості ментальності громадян, як високе соціальне поцінування спільних взаємовідносин, співпраці людей [24, с. 38].

Досвід країн світу дозволяє виявити наступні переваги інституту медіації: участь сторін у цій процедурі є добровільною, а сторони конфлікту за власним бажанням здатні припинити переговори та медіаційні відносини будь-коли; посередництво в медіаційній процедурі вимагає менших фінансових і часових витрат; медіація є конфіденційною процедурою, що становить додаткову гарантію забезпечення та захисту прав учасників кримінального провадження; за процедур посередництва протистояння між сторонами сприймається набагато толерантніше самими учасниками правовідносин, ніж за традиційного судового процесу, а медіаційне посередництво перетворюється у більш-менш короткотривалий, компенсаторний спосіб, що притлумляє емоційний негатив, ворожість, агресивність та непримиренність сторін. Останню особливість наочно підтверджує таке визначення процедури примирення в кримінальних провадженнях як структурованої безпосередньої зустрічі сторін конфлікту, під час якої потерпілий та правопорушник мають можливість брати активну участь у

вирішенні проблем, спричинених правопорушенням [7, с. 152]. Як вбачається, саме структурована безпосередня зустріч має призвести до встановлення доброзичливих взаємин між людьми, запобіганню насилля та жорстокості, зменшенню витрат правосуддя, збільшенню ролі суспільства в роботі з правопорушниками.

Відомо, що метою здійснення медіації є, передусім, досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, з обов'язковим усвідомленням останнім наслідків своєї протиправної поведінки та необхідності відшкодування заподіяної шкоди. Водночас для потерпілого, як вище зазначено, це також певна нагода висловлення перед винним свого ставлення до його(її) дій і, отже, можливість полегшення ступеню власних особистих переживань, емоційного, тілесного травмування чи майнової шкоди та напруги в стосунках із правопорушником. До речі, Європейський суд з прав людини ЄСПЛ (далі – ЄСПЛ) з приводу укладення угод в кримінальному провадженні зазначив, що існування спрощених процедур не суперечить Конвенції з прав людини та практиці ЄСПЛ. Варто зауважити, що про поширення медіативних процедур у кримінально-правовій сфері свідчить не тільки зарубіжна практика, а й наявність чималої кількості актів ООН, Ради Європи та Європейського Союзу. Зокрема, у справі «Ніколов проти Болгарії» [26] ЄСПЛ вказував, що застосування спрощеної процедури на підставі угоди про визнання винуватості та загалом спрощення процедур на підставі Рекомендації № К(87)18 [27], безперечно, має переваги для обвинуваченого та правосуддя, адже скорочує тривалість кримінального провадження, оперативно визнаючи винуватість особи та міру її відповідальності. Окрім того, укладення угод в кримінальному провадженні спрощує вирішення питань цивільної відповідальності та відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням [28, с. 98].

Загалом медіація належить до універсальних способів альтернативного вирішення спорів, що має консенсуальну природу та виступає як самостійна сфера юридичної практики. І в цьому її великі переваги, на відміну від правозастосовної діяльності, у якій вирішення і врегулювання правових спорів відбувається шляхом прийняття відповідного обов'язкового для виконання рішення. Недарма більшість науковців визначають медіацію як певний підхід до розв'язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийняттого вирішення спірних питань [29, с. 19].

Причому, посередник лише сприяє розв'язанню конфлікту, виконуючи роль модератора бесіди, який направляє сторони до узгодження спірних питань та пропонує різні варіанти вирішення конфлікту. Відповідальними ж за результати процесу посередництва залишаються самі учасники справи. У цьому, на відміну від правозастосовної діяльності, якраз і проявляється альтернативність даного способу розв'язання конфліктної ситуації. Очевидно, звідти й походить визначення медіації у кримінальному провадженні як однієї з процедур відновного правосуддя, що тлумачиться як процес, який організовує медіатор за участю потерпілого, з одного боку, та підозрюваного, обвинуваченого, з іншого, з

метою досягнення між ними згоди та/або примирення стосовно спору (конфлікту) шляхом вироблення взаємоприйняттого рішення (відновного результату) [30, с. 74]. Відновний результат – це угода, досягнута в ході відновного процесу, який передбачає реалізацію заходів, що охоплюють компенсації/відшкочування, реституцію/відновлення первинних прав і роботи на користь громади, що має на меті задоволення індивідуальних та колективних потреб і відповідальності сторін, а також досягнення реінтеграції потерпілого і правопорушника. Відновний результат – угода, досягнута в ході відновного процесу. Відновні результати передбачають реалізацію заходів, що охоплюють компенсації/відшкочування, реституцію/відновлення первинних прав та роботи на користь громади, що має на меті задоволення індивідуальних та колективних потреб та відповідальності сторін, а також досягнення реінтеграції потерпілого та правопорушника [31, с. 96]. Саме в межах угоди про примирення можливе застосування медіації.

Незважаючи на всі позитиви відновного правосуддя, правових інструментів АВС, зокрема й медіації, існує ряд дискусійних питань, пов'язаних із застосуванням цих інструментів. Зокрема, противники ідеї запровадження медіації зазначають, що деякі її принципи вступають у протиріччя із системою правосуддя й процесуальними нормами, такими як: принцип невідворотності покарання за вчинений злочин, захист законних прав та інтересів постраждалої сторони або ж конфіденційність чи нейтральність медіатора.

Критикують медіацію також за те, що її прихильники занадто легко забувають економічні, політичні та символічні функції криміналізації та правозастосовної практики. А це знижує рівень контролю з боку суспільства за кримінальними злочинами й погіршує криміногенну ситуацію в країні. Противники медіації вбачають у ній та системі АВС завуальовану форму інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, передбаченого ст. 46 КК України, і стверджують, що з урахуванням реалій сьогодення це лише закріпить можливість більш забезпеченим верствам населення відкупитися від потерпілого та уникнути кримінальної відповідальності.

Одним із найбільш дискусійних залишається питання щодо розуміння феномену «альтернативності». Звідти сформувалося декілька підходів до тлумачення цього поняття. Так «альтернативність» розглядається, як: (1) можливість вибору між усіма способами вирішення спорів, враховуючи і судову форму; (2) як протиставлення державної судової форми захисту несудовим формам; (3) як протиставлення змагальних процедур (судовий розгляд, третейське судочинство тощо), процедурам незмагальним, що засновані на примиренні сторін; (4) способи врегулювання спорів, що не пов'язані із залученням третьої сторони, тобто процедурами, які хоч і є консенсуальними, на протиположний змагальним за своєю природою, наприклад, переговори, однак відбуваються без участі третіх осіб; (5) можливість вибору не між судовою та несудовими формами захисту, а між різними способами АВС усередині самої системи інструментів АВС [32, с. 523]. Таке термінологічне розмаїття навряд чи сприятиме вда лому проведенню примирення.

Нарешті не залишається поза критикою укладання одного з найбільш важливих документів примирних процедур – угоди. Низка вчених вважає, що інститут укладання угоди в кримінальному провадженні не є медіацією у її класичному розумінні [33, с. 276]. Водночас, за національним законодавством, медіаційна угода (угода про примирення) – письмова угода учасників правовідносин про спосіб врегулювання всіх або певних конфліктів (спорів), які виникли або можуть виникнути між ними, шляхом проведення медіації. Медіаційна угода може укладатися у формі медіаційного застереження в договорі або у формі окремої угоди [4, с. 1]. Утім, у законі про медіацію вказується лише окремі положення порядку укладання угод, а щодо суб'єкта, на якого покладаються такі функції, не сказано нічого, за винятком того, що « угода фіксує результат домовленості сторін медіації у погодженій між ними усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закону» та «медіатор (медіатори), є той, суб'єкт, що забезпечує проведення медіації» [4, с. 20, 21]. Так само й чинне кримінальне процесуальне законодавство України не пояснює щодо суб'єкта, на якого покладаються такі функції, як укладання угоди за результатами медіації. Зазначено лише, що домовленості можуть здійснюватися самостійно потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Безумовно, скласти компетентний документ угоди навряд чи під силу пересічному громадянину або психологу, навіть й освіченому.

Окрім усього, в угоді за результатами медіації мають зазначатися узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання, а дже трапляються випадки, коли угода щодо примирення (медіаційна угода) реально не виконується її сторонами, що зводить нанівець медіаційні процедури та ухвалення у кримінальному провадженні остаточного рішення. У такому випадку науковці рекомендують керуватися положеннями постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11.12.2015 року № 13 у його поточній редакції, де зазначено, що, відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК України, у разі невиконання угоди щодо примирення, потерпілий чи прокурор, відповідно, мають право в межах, встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Натомість, хто мусить фіксувати невиконання або неналежне виконання угоди, звертатися до суду, прокурорів з клопотанням про скасування вироку. Отже, прихильники традиційної правозастосовної практики наполягають на принциповій змістовній різниці між примиренням і медіацією. Головне, притому, постає питання, чи може захисник підозрюваного (обвинуваченого) або представник потерпілого брати участь у медіаційному процесі, та якщо це припускається, то за якими обмеженнями має діяти захисник чи представник.

Перш за все з'являються сумніви щодо переконливості щодо участі адвоката, так само, як і нотаріусів у примирній процедурі, які за законом про медіацію можуть здійснювати ці примирні процедури. Дані досліджень доводять, що мислення юриста, звичайне, аналітичне, але й стереотипізоване, іде за чітким формулюванням статей, положень, новел, діє, згідно з «процедурними» правилами та стосується правових позицій і втаємничених інтересів клієнта, які стоять за цими позиціями, що не завжди виголошуються відкрито. Сумніви щодо позицій й ролі адвоката простежуються і в ст. 7 («Нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора») закону про медіацію, зокрема, в частині, що медіатор не може «бути представником або захисником будь-якої із сторін у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи арбітражному провадженні у конфлікті (спорі), у якому він є чи був медіатором» [4, с. 7].

Оскільки безпосередньо кримінальний процес (провадження) має завжди конфліктогенний характер і є психологічним за змістом, тому є сенс оцінити інститут примирення (медіації) сторін з точки зору адвоката-медіатора як альтернативного, незалежного посередника юридичного спору у процесуальному судочинстві. Перш за все зазначимо, що залучення адвоката в урегулюванні правових спорів (юридичних конфліктів) як медіатора, проявляється таким чином: (1) особлива предметна сфера діяльності адвоката, пов'язана з глибоким всебічним аналізом протиріч і відносин у конфліктах різних предметних категорій; (2) специфічна роль адвоката як незалежного та неупередженого посередника, який сприяє сторонам у пошуку взаємоприйнятних та взаємовигідних умов припинення спору; (3) доцільність процедури (медіація), у контексті якої здійснюється адвокатська діяльність, що визначає місце адвоката-медіатора в цій процедурі [35, с. 35]. Якщо з першою ознакою, яку виокремлюють О. М. Миколенко та Н. В. Неледда, щодо участі адвоката в медіаційній процедурі (не як медіатора) слід погодитися, то дві наступні, як вбачається, є дискусійними [7, с. 195]. Так, наприклад, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 469 КПК України), тільки за добровільною згодою сторін. У разі коли підозрюваний чи обвинувачений виявить бажання примиритися з потерпілим, відшкодувати завдану ним шкоду, нормалізувати відносини з потерпілим, а потерпілий – пробачити підозрюваного / обвинуваченого, отримати від нього відшкодування та відновити стосунки, адвокат повинен поінформувати свого клієнта щодо укладення угоди про примирення на підставі ст. 469 КПК та України та примирення з потерпілим на підставі ст. 46 КК України.

Як відомо, адвокати як юристи налаштовані до оперативного аналізу та розв'язання заплутаних проблем, тому вони радше будуть обмежувати автономію сторін і пропонувати в переговорах власні пропозиції, ніж намагатися дійти згоди [14, с. 88]. Дійсно, роль модератора, що спрямовує сторони до узгодження спірних питань, припускає схильність до рівновіддаленості всіх сторін у правовому спорі. Окрім того, вбачається неоднозначним питання, чи здатний адвокат перейти від типової для правника стратегії змагальності з іншою стороною

спору до комунікативної моделі консенсусу та компромісу у своїх професійних взаємовідносинах; наскільки це можливо для особи, яка звикла «перемагати» в процесуальному протистоянні та звикла «чіплятися» за юридичні факти, що свідчать про порушення форми кримінального процесу і спростовують докази винуватості підозрюваного (обвинуваченого). До того ж адвокат може бути просто не зацікавленим у швидкому вирішенні кримінального конфлікту, адже за звичай його гонорар залежить від обсягу роботи. Отже, може вбачатись певний конфлікт інтересів, бо існує, навіть гіпотетично, суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками, наявністю якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання ним професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій у процесі здійснення адвокатської діяльності [36, с. 4], [37, с. 9]. А разом саме недопущення конфлікту інтересів є першочерговим при дотриманні адвокатом головних принципів й адвокатської діяльності, і медіації.

Щоправда, думки вчених щодо участі адвокатів у процедурі медіації діаметрально протилежні: одні вважають, що адвокати можуть бути присутніми і брати участь у цій процедурі, якщо сторони заздалегідь досягнуть згоди з цього питання [41, с. 22], інші науковці, навпаки, стверджують, що за положень концепції відновного правосуддя кожен із учасників примирної процедури говорить за себе і демонструє намір досягти домовленості або результату, за якого кожна сторона залишається у вигаді. Звідти, відповідно до першої позиції, при виборі представників юридичних професій як медіаторів, констатують такі переваги: володіння навичками «процедурної» гри та здатність передбачати юридичні наслідки укладеної угоди; згідно з другою, таке: оскільки в традиційному кримінальному процесі адвокат прагне результату, де одна зі сторін обов'язково програє, тому й у медіації адвокат позасвідомо буде дотримуватися цієї ж стратегії [38, с. 141-142].

Для того щоб краще зрозуміти статус медіатора в Україні, варто дослідити питання щодо залучення спеціалістів у кримінальне провадження. Красномошна статистика наведена І. В. Озерським щодо залучення, наприклад, психологів як спеціалістів: тільки у 2014 році спеціаліст-психолог (юридичний психолог) до слідчих дій був зохочений лише в 3 %, а до процесуальних дій – ніколи взагалі, але водночас 73,2 % опитаних суддів та 48,9 % прокурорів вказують на необхідність такого залучення [40, с. 37]. Безумовно, спливило багато часу, але напевно чи відбулися суттєві зміни. Як аргумент, варто процитувати п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК України, де закріплено, що «прокурор, слідчий не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він брав участь у цьому ж провадженні як ... спеціаліст» [2, с. 77]. Відтак, законодавець у даній нормі гіпотетично позбавив можливості залучення прокурора чи слідчого у подвійній позиції – і як приписано за їхніми посадами, й одночасно як спеціалістів у кримінальному провадженні. Проте, зберігається можливість залучення й прокурора, і слідчого в одній позиції, а саме як спеціаліста в кримінальному провадженні.

Загалом професійна медіація, на відміну від адвокатської та нотаріальної, існує в більшості країн. Діяльність співтовариств медіаторів регулюється внутрішніми актами. Як зазначають науковці, посередниками при перемовинах про

угоду про примирення повинні бути професійні спеціалісти (медіатори), які, з метою досягнення домовленості і складання проєктів необхідних документів, допомагатимуть обом сторонам консультаціями [39, с. 66].

Проте, навряд чи психолог, соціолог, соціальний працівник, інший фахівець, окрім правників, здатний складати проєкти необхідних документів. Щоправда, допомогти обом сторонам консультаціями з приводу досягнення порозуміння – це якраз сфера їхньої компетенції. Основна відмінність адвоката й психологів та інших фахівців як медіаторів полягає в тому, що адвокат є фахівцем у галузі права, а медіатор – у психології, конфліктології, комунікативістики та комунікативних технологіях. Попри те, що деякі науковці вважають сполучення в одній особі двох статусів (адвоката й медіатора), це є навряд чи припустимим, інші в той же час вказують на неякісність медіаційних послуг і загалом проблему недостатнього забезпечення кількості професійних медіаторів у р азі якщо цим опікуються психологи, соціологи, соціальні працівники, педагоги тощо [7, с. 196].

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження можна дійти наступних висновків:

1. Карально-репресивний підхід щодо протидії вчиненню кримінальних правопорушень не є достатньо ефективним, тому необхідно впроваджувати механізми альтернативних процедур врегулювання кримінальних конфліктів.

2. Підхід, який лежить в основі відновного кримінального правосуддя, орієнтований на надання можливості сторонам кримінального конфлікту самим впоратися з наслідками кримінального правопорушення, а поєднання зусиль, знань, навичок адвоката й психолога, як медіаторів, приносить суттєво більший результат для успішного вирішення цього кримінально-правового конфлікту.

3. Основою всіх сумнівів щодо обґрунтованості та правомірності функціонування відновного правосуддя є загальні глобальні питання ставлення до права як явища правозастосування, а не праворозуміння та саморегулювання, на підставі якого суб'єкти суспільних відносин набувають можливостей самостійно встановлювати правила правової/девіантної поведінки і контролювати їх дотримання. Позитивне сприйняття нетрадиційних, нестандартних підходів до вирішення соціальних конфліктів залежить від законодавців, правозастосовників, науковців, які працюють у сфері права, психології, соціальної педагогіки, та які мають допомогти громадянам осмислити заходи відновного правосуддя, медіації як один із способів примирення в кримінальному провадженні.

4. Запровадження в юридичну практику України концепції відновного правосуддя, правових інструментів альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів інституту медіації та їх належне правове забезпечення є предметом дослідження багатьох представників процесуальних галузей права. Зважаючи на те, що кримінальне провадження завжди має свою специфіку, котра менш помітна за порівняльної характеристики з адміністративним, цивільним та господарським процесами, тому, цілком зрозуміло, кримінальне провадження на підставі угод буде матиме суттєві відмінності, що й обумовлені специфікою справ, які розглядаються в порядку кримінального судочинства. Як убача-

ється, законодавець мав би враховувати досвід інших країн у частині застосування медіації до більш широкої категорії кримінальних проваджень та її правових наслідків, коли б успішно проведена медіація розглядалась або як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності, або враховувалась судом як пом'якшуюча обставина під час призначення обвинуваченому покарання.

5. Імплементация процедур медіації в кримінальне провадження супроводжується позитивними змінами: у стислі терміни відбувається завершення досудового розслідування; зменшується навантаження на органи досудового розслідування, процесуальних керівників, суд та знижуються витрати правосуддя; потерпілий та правопорушник беруть активну участь у вирішенні проблем, спричинених правопорушенням, доходять доброзичливих взаємин, толерантності, та відбувається запобігання проявів насилля та жорстокості. Пересторогою є неякісне надання послуг медіатором, хоча правові наслідки передбачено в Законі України «Про медіацію».

Таким чином, основними перевагами медіації за участю адвоката та психолога в кримінальному провадженні, яка значно ширше за судовий розгляд, є сприяння збереженню між сторонами кримінального конфлікту стосунків, конфіденційності, економія їх коштів та часу, зняття між ними емоційного напруження. Значущість відновного правосуддя в сучасній Україні виражається в реальній можливості ефективного вирішення кримінально-правових конфліктів, а тому особливої уваги заслуговують подальші наукові дослідження перспектив його широкого запровадження і застосування в цілому та медіації за участю адвокатів і психологів зокрема.

Використані джерела:

1. Приказки та прислів'я про суд. [Електронний ресурс] URL : <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-sud/>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 05.05.2023)
3. Денисюк П. Д. Медіація в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 64. С. 308-312. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/238742/237349>.
4. Бородавка А. І. Відновне правосуддя як один із видів безоплатної вторинної правової допомоги. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти* : матеріали IV Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 23-24 жовтня 2019 року) : у 2-х ч. Полтава : Россва, 2019. Ч. 1. С. 73-78.
5. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 року № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2022. № 7, ст. 51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>. (дата звернення: 05.05.2023)
6. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монограф. / Г. С. Бідняк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3707/1/1.pdf>.

7. Миколенко О. М., Неледва Н. В. Тенденції розвитку національного законодавства про медіацію та медіатора у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 4 (29). Том 1. С. 193-197. URL: <http://dspace.onu.edu.ua8080/bitstream/123456789/28048/1/193-197.pdf>.

8. Біцай А. В. Участь адвоката в медіації у кримінальному провадженні у контексті реалізації права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 8-15. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_m eta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vkc_2018_2_3.

9. Faulkner R., Haselgrove-Spurin C., Thomas G.R. *Mediation Methods for Mediators and Client Representatives* (5th Edition). – Dallas: Nationwide Mediation Academy, 2006. P.

10. URL: http://www.nadr.co.uk/articles/published/mediation/001_Chapter_One_Introduction_mediation.pdf.

10. Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. Загальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу, 07.09. 2018 р. Харків: Право, 2018. С. 11-25. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17779/1/Baulin-11-25.pdf>.

11. Дудоров О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: проблеми правозастосування. *Азовські правові читання*: матер. Міжнар. науково-практичної конференції (м. Бердянськ, 17-18 травня 2019 р.) Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2019. С. 76-86.

12. Ісраєлян А. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: дис. ... на здоб. наук. ст. докт. філос. за спец. 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2022. 186 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16084>.

13. Козич І. В., Микитин Ю. І. Договір у кримінально-правових відносинах. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/3760>.

14. Озерський І. В. Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 248 с.

15. Основоположне рішення Ради Європейського союзу від 15.03.2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA). URL: https://issuu.com/uccg/docs/16_fr_decision_ukr. (дата звернення: 05.05.2023)

16. Marshall T. *Criminal Mediation in Great Britain 1980-1996*. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 1996. Vol. 4 (4). P. 37-39.

17. Gavrielides, T. *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy [Text]* / Theo Gavrielides. Helsinki, 2007. P. 155. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/restorative-justice-theory-and-practice-addressing-discrepancy/>.

18. Ясиновський І. Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33) С. 94-98. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n4-33_2014/20.PDF.

19. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text. (дата звернення: 05.05.2023)

20. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. (дата звернення: 05.05.2023)

21. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі : зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 39 (2). С. 126-129. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32928/1/86.pdf>.

22. Таус М. М. Судове провадження на підставі угоди в кримінальному процесі України : дис. на здоб. наук.ст.докт. Філософ. в гал. права за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Дніпропетровський університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021. 290 с

23. Волковицька Н. Д. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів? *Юридична газета. Online*. 2018. № 4-5. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-alternativniy-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>.

24. Подковенко Т. О. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1 (13). С. 36-41. URL : https://libcc.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1830347.

25. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального провадження за 2022 рік. *Веб-сайт «Судова влада України»*. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2022.

26. Рішення у справі «Ніколова проти Болгарії» : Рада Європи. Європейський суд з прав людини. Рішення від 25.03.1999 року (заява №40896/98). URL : https://zakon.cc/law/document/read/980_404. (дата звернення: 05.05.2023)

27. Рекомендація № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя від 17.09.1987 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf. (дата звернення: 05.05.2023)

28. Вільгушинський М. Й., Сіроткіна М. В. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 6. С. 97-112.

29. Сасенко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. НАВС, Київ, 2017. 22 с.

30. Назарук О. Оніщук А. Медіаційна процедура у кримінальному процесі. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 74-80. URL : <http://www.chasopysnaru.gr.gov.ua/ua/pdf/10-2016/02/nazaruk>.

31. Айвон Дандуранд, Курт Т. Гріфітс. Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. ООН. Управління з наркотиків та злочинності. Нью-Йорк, 2006. 103 с. URL: <http://ipcj.org.ua/upload/ UN-RJ-Programs-Handbook-2006-Ukr.pdf>

32. Шарая А. А., Панкратова Д. О. Щодо питання альтернативних способів вирішення правових спорів: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 521-525. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/126>.

33. Дмитренко А. А., Мазур М. Р. Особливості медіації у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Вип. 67. С. 273-277.

34. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11.12.2015 року № 13. URL : <http://laws/show/v0013740-15#Text>. (дата звернення: 05.05.2023)

35. Дуфенюк О. М. Потерпілий-медіатор-підозрюваний: дев'ять років практики посередництва в Україні. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1 (11). С. 29-38. URL : <https://10.32518/2617-4162-2021-1-29-38>.

36. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 року *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. ст. 282. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>. (дата звернення: 05.05.2023)

37. Правила адвокатської етики : затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 року, зі змінами від 15.02.2019 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>. (дата звернення: 05.05.2023)

38. Аракелян Р. Ф. Шляхи вирішення кримінальних конфліктів за сприянням інституту медіації в кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2016. № 1. С. 137-147.

39. Сачко О. В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження: моногр. / За заг. ред. д. ю. н., проф., акад. Академії політичних наук України В. М. Тертишника. Дніпро, 2018. 358 с.

40. Озерський І. В. Проблеми кримінально-процесуального адміністративного права України : науково-практичний посібник / І. В. Озерський, В. В. Чумак. Харків : Вид-во, 2014. 252 с.

41. Яновська О. Г., А. Біцай А. В. Особливості участі адвоката у процедурі медіації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 21-24.

References:

1. Prykazky ta prysliv'ya pro sud. N. d. [Electronic resource] N. p. URL : <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-sud/>. [in Ukrainian].

2. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny. Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 № 4651-VI. (2012). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) - Information of the Verkhovna Rada (VVR)*, 2013, 9-10, 11-12, 13, art. 88. [Electronic resource] N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukrainian].

3. Denysyuk, P. D. (2021). Mediatsiya v kryminal'nomu provadzhenni. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Seriya PRAVO, issue 64, 308-312*. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/238742/237349>. [in Ukrainian].

4. Borodavka, A. I. (2019). Vidnovne pravosuddya yak odyn iz vydiv bezoplatnoyi vtoryynnoyi pravovoyi dopomohy. *Adaptatsiya pravovoyi systemy Ukrayiny do prava Yevropeys'koho Soyuzu : teoretychni ta praktychni aspekty : materialy IV Vseukrains'koyi za mizhnarodnoyu uchastyu naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Poltava, 23-24 zhovtnya 2019) : (Ch. 1-2; Ch. 1) - Adaptation of the legal system of Ukraine to the law of the European Union: theoretical and practical aspects: materials of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation (Poltava, October 23-24, 2019): (parts 1-2; part I), 73-78*. Poltava : Rossava. [in Ukrainian].

5. Pro mediatsiyu. Zakon Ukrayiny vid 16.11.2021 № 1875-IX. (2021) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) - Information of the Verkhovna Rada (VVR)*, 2022, 7, art. 51. [Electronic resource] N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>. [in Ukrainian].

6. Bidnyak, H. S. (2019). Teoriya i praktyka vykorystannya spetsial'nykh znan' pry rozsliduvanni shakhraystv : monohraf. / H. S. Bidnyak. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. Sprav. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3707/1/1.pdf>. [in Ukrainian].

7. Mykolenko, O. M., Neledva, N. V. (2019). Tendentsiyi rozvytku natsional'noho zakonodavstva pro mediatsiyu ta mediatora u kryminal'nomu provadzhenni. *Prykarpats'kyi*

- yurydychnyy visnyk - Carpathian Legal Gazette, issue 4 (29), vol. 1, 193-197. URL : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28048/1/193-197.pdf>. [in Ukrainian].
8. Bitsay, A. V. (2018). Uchast' advokata v mediatsiyi u kryminal'nomu provadzheni u konteksti realizatsiyi prava na spravedyvyvysud. *Visnykkryminal'noho sudochynstva - Herald of criminal justice*, 2, 8-15. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S2_21P03=FILA=&S21STR=vkc_2018_2_3. [in Ukrainian].
9. Faulkner, R., Haselgrove-Spurin, C., Thomas, G. R. (2006). *Mediation Methods for Mediators and Client Representatives* (5th Edition). - Dallas: *Nationwide Mediation Academy*, 10. URL : http://www.nadr.co.uk/articles/published/mediation/001_Chapter_One_Introduction_mediation.pdf. [in English].
10. Baulin, Yu. V. (2018). Fundamental'ni problemy kryminal'noyi vidpovidal'nosti. *Zahal'ni problemy kryminal'noyividpovidal'nosti : materialy nauk. polilohu, 07.09.2018 r. - General problems of criminal liability: materials of sciences. polylogue, 07.09.2018*, 11-25. Kharkiv.: Pravo. URL : <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17779/1/Baulin-11-25.pdf>.
11. Dudorov, O. A. (2019). Zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti u zv'yazku z prymyrennyam vynnogo z poterpilym: problemy pravozastosuvannya. *Azov's'ki pravovi chytannya: mat-ly Mizhnar. naukovo-praktychnoyi konferentsiyi(m. Berdyans'k, 17-18 travnya 2019 r.) - Azov legal readings: Mat-ly International. of the scientific and practical conference (Berdyansk, May 17-18, 2019)*, 76-86. Berdyans'k: TOV «Modem-1». [in Ukrainian].
12. Israyelyan, A. O. (2022). Zvil'nennya vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti u zv'yazku z prymyrennyam vynnogo z poterpilym. - Kvalifikatsiyna naukova pratsya na pravakh rukopysu. *Doctor`s thesis. Natsional'nyy universytet «Odes'ka yurydychna akademiya»*, Odesa. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16084>. [in Ukrainian].
13. Kozych, I. V., Mykytyn, YU. I. (2016). Dohovir u kryminal'no-pravovykh vidno synakh. Dohovir yak universal'na forma pravovoho rehulyuvannya : monohrafiya / V. A. Vasylyeva (Ed.). Ivano-Frankivs'k. URL : <http://hdl.handle.net/123456789/3760>. [in Ukrainian].
14. Ozers'kyy, I. V. (2020). Aktual'ni problemy mediatsiyi v yurysdyktsionomu protsesi Ukrainy: navch. posib. Mykolayiv : Vyd-vo CHNU im. Petra Mohyly. [in Ukrainian].
15. Osnovopolozhne rishennya Rady Yevropeys'koho soyuzu vid 15.03.2001 roku «Pro mistse zhertv zlochyniv u kryminal'nomu sudochynstvi» (2001/220/JHA). (2001) [Electronic resource] N. p. URL : https://issuu.com/uccg/docs/16_fr_decision_ukr. [in Ukrainian].
16. Marshall, T. (1996). Criminal Mediation in Great Britain 1980-1996. *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 4 (4), 37-39. [in English].
17. Gavrielides, T. *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy* [Text] (2007) / Theo Gavrielides. Helsinki, 155. URL : <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/restorative-justice-theory-and-practice-addressing-discrepancy/>. [in English].
18. Yasynovs'kyy, I. H. (2014). Kharakterystyka modeley mediatsiyi v rozvynutykh krayinakh. *Yurydychnyy visnyk - Legal Bulletin*, 4 (33), 94-98. URL : http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n4-33_2014/20.PDF. [in Ukrainian].
19. Rekomendatsiya N R (99) 19 Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam - chlenam Rady, yaki zatsikavleni v orhanizatsiyi mediatsiyi u kryminal'nykh spravakh vid 15.09.1999. (1999) [Electronic resource] N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text. [in Ukrainian].
20. Konstytutsiya Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. (1996) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) - Information of the Verkhovna Rada (VVR)*, 30, art.

141. [Electronic resource] N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. [in Ukrainian].

21. Ishchenko, O. M. (2016). Mediatsiya v kryminal'nomu protsesi : zarubizhnyy dosvid ta perspektyvy Ukrainy. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu-Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University.. Seriya : Pravo, issue 39 (2)*, 126-129. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32928/1/86.pdf>. [in Ukrainian].

22. Taus, M. M. (2021). Sudove provadzhennya na pidstavi uhod u kryminal'nomu protsesi Ukrainy. *Doctor`s thesis*. Dnipropetrovs'kyy universytet vnurtrishnikh sprav, Dni pro. [in Ukrainian].

23. Volkovyts'ka, N. D. (2018). Mediatsiya: al'ternatyvnyy chy efektyvnyy sposib vyrishennya sporiv? *Yurydychnahazeta - Legal newspaper*, 4-5. [Electronic resource] N. p. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/mediaciya-alternativny-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>. [in Ukrainian].

24. Podkovenko, T. O. (2018). Al'ternatyvni sposoby vyrishennya sporiv: rozvytok kontseptsiyi. *Aktual'ni problemy pravoznavstva - Actual problems of jurisprudence, issue 1 (13)*, 36-41. URL : https://libcc.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/de_tail.php3?doc_id=1830347. [in Ukrainian].

25. Zvit sudiv pershoi instantsiyi pro rozhyad sprav u poryadku kryminal'noho provadzhennya za 2022 rik. Veb-sayt «Sudova vlada Ukrainy». (2022). [Electronic resource] N. p. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/rik_2022. [in Ukrainian].

26. Rishennya u spravi «Nikolova proty Bolhariyi». Rada Yevropy. Yevropeys'kyy sud z prav lyudyny. Rishennya vid 25.03.1999 (zayava №40896/98). (1999). [Electronic resource] N. p. URL : https://zakon.cc/law/document/read/980_404. [in Ukrainian].

27. Rekomendatsiya № R (87) 18 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo sproshchennya kryminal'noho pravosuddya vid 17.09.1987. (1987). [Electronic resource] N. p. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf. [in Ukrainian].

28. Vil'rushyns'kyy, M. Y., Sirotkina, M. V. (2012). Pohodzhuval'ne pravosuddya u kryminal'niy yustytseyi Ukrainy: aktual'ni problemy vprovadzhennya ta zastosuvannya. *Chasopys tsyvil'noho i kryminal'noho sudochynstva - Journal of civil and criminal justice*, 6, 97-112. [in Ukrainian].

29. Sayenko, H. Yu. (2017). Provadzhennya na pidstavi uhod u kryminal'nomu protsesi Ukrainy. *Extended abstract of candidate`s thesis*. NAVS, Kyiv. [in Ukrainian].

30. Nazaruk, O., Onishchuk, A. (2016). Mediatsiyna protsedura u kryminal'nomu protsesi. *Naukovyy chasopys Natsional'noyi akademiyiprokuratury Ukrainy - Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine, Part. 2*, 74-80. URL : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/10-2016/02/nazaruk>. [in Ukrainian].

31. Ayvon, Dandurand, & Kurt, T. Hrifits (2006). Posibnykzh proham vidnovnoho pravosuddya. Seriya posibnykiv z kryminal'noho pravosuddya. OON. Upravlinnya z nar-kotykiv ta zlochynnosti. N'yu-York. URL : <http://ipc.org.ua/upload/UN-RJ-Programs-Handbook-2006-Ukr.pdf>. [in Ukrainian].

32. Sharaya, A. A., Pankratova, D. O. (2022). Shchodo pytannya al'ternatyvnykh sposobiv vyrishennya pravovykh sporiv: porivnyal'nyy analiz. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 11, 521-525. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/126>. [in Ukrainian].

33. Dmytrenko, A. A., Mazur, M. R. (2021). Osoblyvosti mediatsiyi u kryminal'nomu provadzhenni Ukrainy. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu -*

Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Seriya PRAVO, issue 67, 273-277. [in Ukrainian].

34. Postanova Plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozhyadu tsyvil'nykh i kryminal'nykh sprav «Pro praktyku zdiysnennya sudamy kryminal'noho provadzhennya na pidstavi uhod» vid 11.12.2015 № 13. (2015). [Electronic resource] N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>. [in Ukrainian].

35. Dufenyuk, O. M. (2021). Poterpilyy-mediator-pidozryuvanny: dev'yat' rokiv praktyky poserednytstva v Ukraini. *Sotsial'no-pravovi studiyi - Social and legal studies, issue 1 (11), 29-38*. URL: <https://10.32518/2617-4162-2021-1-29-38>. [in Ukrainian].

36. Pro advokaturu ta advokat s'ku diyal'nist'. Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 №5076-VI. (2012). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) - Information of the Verkhovna Rada (VVR), 2013, 27, art. 282*. [Electronic resource] N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>. [in Ukrainian].

37. Pravyla advokats'koyi etyky. Zatverdzeni Zvitno-vybornym z'yizdom advokativ Ukrainy 09.06.2017, zi zminamy vid 15.02.2019. (2019). [Electronic resource] N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>. [in Ukrainian].

38. Arakelyan, R. F. (2016). Shlyakhy vyryshennya kryminal'nykh konfliktiv za spryanniam instytutu mediatsiyi v kryminal'nomu provadzhenni. *Yurydychna nauka - Legal science, 1, 137-147*. [in Ukrainian].

39. Sachko, O. V. (2018). Problemy realizatsiyi verkhovenstva prava pry zastosuvanni osoblyvykh form ta rezhymiv kryminal'noho provadzhennya: monohr. / V. M. Tertyshnyk (Ed.). Dnipro. [in Ukrainian].

40. Ozers'kyy, I. V. (2014). Problemy kryminal'no-protsesual'noho ta administratyvnoho prava Ukrainy: naukovo-praktychnyy posibnyk / I. V. Ozers'kyy, V. V. Chumak (Eds.). Kharkiv: Vyd-vo. [in Ukrainian].

41. anovs'ka, O. H., A. Bitsay, A.V. (2014). Osoblyvosti uchasti advokata u protseduri mediatsiyi. *Visnyk Kyjiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka - Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, issue 1, 21-24*. Yurydychni nauky. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.05.2023

Bogucharova O. I., Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Social and Humanities and general legal disciplines Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko Donetsk State University of Internal Affairs (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Kravchenko I. M., Candidate of legal sciences, Associate Professor, Head of the Department of Justice Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko Donetsk State University of Internal Affairs, lawyer (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

LAWYER AND PSYCHOLOGIST PARTICIPATION IN MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CURRENT PROBLEMS

The article examines the peculiarities of criminal proceedings on the basis of agreements, which are determined by the concept of restorative justice, namely, the process when all its parties - participants in a criminal offense meet to jointly resolve issues related to the consequences of the offense and its impact on the future. In European countries, the institu-

tion of agreements is one of the effective alternative (out-of-court) methods of conflict resolution, which is designed to quickly restore the violated rights of victims, reduce the time and costs of justice, preserve state legal and human resources, and prevent violence. As confirmation of the relevance of the research topic, the judicial statistics of consideration of criminal proceedings based on agreements by courts of first instance are given, which proves the expediency and timeliness of introducing such a legal institution in Ukraine. Analyzed norms of international legal acts, domestic legislation, including norms of the Law of Ukraine "On Mediation".

The regulation of conciliation procedures based on mediation as one of the alternative tools for resolving legal conflicts has been studied. Different models of mediation are presented. The problematic nature of some provisions regarding the application of agreements in the criminal procedural legislation of Ukraine was also considered. Particular attention is paid to the definition of a person who can be a mediator and his legal status in criminal proceedings. The positions of scientists regarding lawyers and other lawyers as mediators, victims and their representatives, defenders, on the one hand, and psychologists, sociologists, teachers, etc. on the other hand, are considered. It was established that the introduction of the institution of mediation in the national criminal court requires public assistance in the use of conciliation procedures in criminal proceedings, and therefore, the continuation of scientific research of this legal institution.

Keywords: restorative justice, criminal proceedings, conflict (dispute), mediation, mediation agreement, conciliation agreement, mediator, reconciliation, defender, lawyer, psychologist, compromise.